

© Leon de Korte / Follow the Money

VANDAAG 6:00 · 🕒 11 MIN

Hoeveel grondwater pompen boeren op? Niemand weet het, maar de natuur droogt uit

HARM EDE BOTJE

DANIËL VAN KESSEL

2023 is tot nu toe een van de droogste jaren ooit – en dan is de zomer nog maar een paar weken onderweg. De droogte komt door klimaatverandering, maar wordt flink verergerd door menselijk watergebruik. Op één soort watergebruik is nauwelijks zicht: opgepompt grondwater. ‘Dit is niet vol te houden, er moet echt worden ingegrepen.’

BELUISTER DIT ARTIKEL

14:00

DIT STUK IN 1 MINUUT

DIT STUK IN 1 MINUUT

Wat is het nieuws

- ➔ Niemand weet precies hoeveel grondwater er in Nederland wordt opgepompt – of door wie. Dat het veel is, en dat boeren er een belangrijk aandeel in hebben, daar twijfelen wetenschappers en milieuactivisten niet aan. Al in 1980 stelde de overheid vast dat de intensivering en waterhuishouding van de landbouw de natuur verdroogt. Er volgden allerlei plannen om de droogte tegen te gaan, maar in de praktijk gebeurde er weinig.
- ➔ Dit voorjaar publiceerde de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur een vernietigend advies over het waterbeleid van het kabinet. De Raad spreekt van een gebrek aan urgentie, een ‘te grote vrijblijvendheid’ en een gebrekkige invulling en uitvoering van taken en verantwoordelijkheden.

Waarom is dit belangrijk

- ➔ 2023 behoort nu al tot de droogste jaren aller tijden, en er wordt deze zomer nóg een droge periode verwacht. Vorig jaar was het droogste jaar in een eeuw. De droogte komt deels door klimaatverandering, maar ook in belangrijke mate door menselijk watergebruik. Gevolg is de dood van bomen en heide, vissen, padden, salamanders, libellen en andere insecten.

Bij het 14e-eeuwse kasteel Hackfort in de Achterhoek genieten fietsers op een mooie zomermiddag van het coulissenlandschap; een landschap dat is ontstaan toen er nog geen prikkeldraad bestond. Vee werd er door houtwallen, bomen en muurtjes op hun plek gehouden. Het resultaat: een lappendeken van akkers en weilanden omgeven door heggen, houtwallen en bomenrijen met de prachtige doorkijkjes waar de streek bekend om is.

Maar hoe lang nog?

Dick van Hoffen, bestuurslid van de Vereniging Bomenbelangen Bronckhorst, wijst naar de monumentale bomen langs de weg. De rode beuken en eiken bij het kasteel verkeren in

deplorabele staat. De reuzen van honderd of soms wel tweehonderd jaar oud hebben kale kruinen, aan andere takken zit nauwelijks nog blad. Hier en daar staan kale stammen, andere plekken zijn leeg omdat de imposante bomen die er ooit stonden, zijn gestorven en weggehaald.

Van Hoffen waarschuwt al jaren dat het 'he-le-maal mis' gaat met de bomen op de zandgronden in de Achterhoek. 'Als je hier over tien jaar komt, staat er geen oude boom meer overeind.' De oorzaak, volgens hem? Verdroging.

Sproeien zonder vergunning

Amper tweehonderd meter verderop tikt een beregeningsmachine lustig in het rond. Het wemelt hier in de Achterhoek van zulke sproeiers, waarvoor boeren water uit de grond pompen. Een vergunning is niet nodig: ze hoeven zich alleen even te melden bij het waterschap. Alleen rondom wettelijk beschermde Natura 2000-gebieden bestaat een verbod om grondwater op te pompen, en de omgeving rond het stroomgebied van de Baakse Beek heeft niet die status. Van Hoffen: 'Dat beleid stamt uit een tijd toen zulke bizar droge zomers nog niet voorkwamen. Tegenwoordig is alle natuur in de Achterhoek verdrogingsgevoelig, maar het beleid voor beregening is daar niet op aangepast.'

Pas wanneer jaarlijks de onttrokken hoeveelheden in beeld worden gebracht, kan het gesprek over veranderingen beginnen

Hoewel de Achterhoekse natuur zwaar lijdt onder de toenemende droogte, houdt het waterschap geen overzicht bij van de totale hoeveelheid grondwater die boeren voor beregening oppompen. Dit zou volgens onderzoekers van de Wageningen University and Research (WUR) wel moeten om het anti-verdrogingsbeleid te onderbouwen. Van Hoffen: 'Pas wanneer jaarlijks de onttrokken hoeveelheden in beeld worden gebracht, is de kennis van het grondwatersysteem compleet. Dan kan het gesprek over veranderingen beginnen. Minder onttrekken? Waar wel of niet? Met welk doel?'

Van Hoffen wijst er ook op dat voor het waterschap toezicht en controle op illegale wateronttrekkingen geen prioriteit heeft. En de afgelopen jaren stelt het waterschap pas na aanhoudende droogte een beregeningsverbod in rond Natura 2000-gebieden. 'Dat is

veel te laat.' Ook vindt Van Hoffen dat de bufferzones tussen landbouwgebied en natuur te klein zijn, maar met zijn pleidooi vindt hij geen gehoor.

Schade door droogte tegengaan wordt verder bemoeilijkt omdat boeren soms niet eens de moeite nemen om een nieuwe waterput te melden. In de zomer van 2022 – het droogste jaar in honderd jaar – ontdekten buurtbewoners een nieuwe sproeier, vlak bij het kasteel. De waterput was niet, zoals verplicht, gemeld bij het waterschap. Maar de boer kwam ermee weg en mocht de melding alsnog doen en de beregeningsinstallatie kon blijven draaien.

Niet alleen de waterputten dragen bij aan de teloorgang van de eeuwenoude bomen. Dicht bij de zieltogende bomenrij in Bronckhorst staat het water in de zogenoemde Veengoot, een kanaaltje dat water uit het gebied afvoert naar de IJssel, net tot aan de rand. 'Vroeger stonden hier in de winter hele stukken land onder water,' zegt voormalig provincieambtenaar Van Hoffen. 'Maar tegenwoordig stroomt het water juist in ijlt tempo weg via drainagepijpen en brede sloten, zodat boeren zo vroeg mogelijk in het jaar met hun zware trekkers het land op kunnen.'

De Kruisdijk in Vorden, vlakbij Kasteel Hackfort

© THEO KOCK

'Nooit meer honger'

In aanloop naar de waterschapsverkiezingen gaf eco-hydroloog en emeritus hoogleraar Flip Witte in maart 2023 een presentatie op kasteel Hackfort over de problemen in de Achterhoek. Na de Tweede Wereldoorlog was het adagium 'nooit meer honger', vertelde Witte. In heel Nederland, ook in de Achterhoek, was alles gericht op maximalisatie van de landbouwproductie. Hiervoor moest veel wijken: gronden werden ontwaterd, meanderende beken rechtgetrokken, op grote schaal vond ruilverkaveling plaats. Het lage grondwaterpeil was goed voor de begaanbaarheid van de akkers en weilanden, maar desastreus voor de natuur.

De ontwaterde akkers moeten tijdens droge zomers juist worden beregend, waardoor het grondwaterpeil nog verder wegzakt. In grafieken liet Witte zien wat de gevolgen zijn; sinds 1950 zakte het waterpeil in droge periodes meer dan dertig centimeter. Onder Wittes gehoor waren boeren uit de buurt en ook kandidaat-bestuursleden voor het Waterschap Rijn en IJssel. Hij gaf die laatste groep het advies om water in het gebied langer vast te houden in sloten en hoofdwaterwegen. De laagst gelegen gronden zouden niet langer moeten worden ontwaterd. Ook pleitte hij voor een beregeningsverbod en wil hij dat boeren andere gewassen gaan telen, waardoor minder water verdampt. Graan in plaats van Engels raaigras bijvoorbeeld.

Aan het slot van zijn presentatie kwam Witte met een lichtpuntje. Hij verwees naar een brief van demissionair minister Mark Harbers van Infrastructuur en Waterstaat (VVD), waarin die aankondigde dat 'water en bodem sturend' zullen zijn bij ruimtelijke keuzes. Tegelijkertijd temperde de wetenschapper de verwachtingen. Een paar weken voor zijn optreden in het kasteel werden namelijk stukken openbaar gemaakt waaruit blijkt dat de ambities van het kabinet al in de kiem zijn gesmoord door de Land- en Tuinbouworganisatie (LTO). De boerenlobbyisten slaagden erin een vergunningsplicht op alle grondwateronttrekkingen door boeren tegen te houden. Ook een verbod op onttrekkingen rond natuurgebieden haalde het niet, zagen Investico en *de Groene Amsterdammer* dit voorjaar in de interne documenten.

Minister Harbers wil dat de grondwaterstand omhoog gaat, maar komt niet met duidelijke, dwingende maatregelen

Verder staat de brief vol 'structureerende keuzes', dat wil zeggen: keuzes die op korte termijn effect moeten hebben als het gaat om natuurherstel en het vrijmaken van stikstofruimte. De minister laat de uitwerking van het beleid over aan provincies en waterschappen. Hij wil dat er meer stikstofruimte vrijkomt en 'op korte termijn' natuurherstel plaatsvindt. Maar concrete maatregelen zitten daar niet bij. 'Die brief is slappe hap,' zegt Witte.

Zo wil Harbers onderzoeken hoeveel grondwater er in Nederland wordt opgepompt. Volgens Witte zou dat allang bekend moeten zijn en staat nu al vast dat het erg veel is en dat berekening invloed heeft op de grondwaterstand, zoals ook de Unie van Waterschappen erkent. In 2018 werd volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) landelijk 225 miljoen kubieke meter water opgepompt. Als het beleid niet verandert, zal die hoeveelheid in 2050 in erg droge zomers op de zandgronden in het zuiden en oosten van het land door berekening sterk toenemen, concludeerde kennisinstituut Deltares. 'Dat is niet vol te houden, er moet echt worden ingegrepen,' aldus Witte.

Volgens de hoogleraar getuigt de Kamerbrief vooral van wensdenken. 'Harbers wil dat de grondwaterstand omhoog gaat, hij vindt dat we minder water moeten gebruiken, maar hij komt niet met duidelijke, dwingende maatregelen waar boeren, drinkwaterbedrijven, industrie en consumenten zich aan moeten houden. Het moet allemaal in goed overleg met alle betrokkenen en op basis van vrijwilligheid gaan. Maar zo werkt het niet, blijkt uit eerdere pogingen om de verdroging te bestrijden: de boeren werken niet mee als ze daar geen baat bij hebben.'

Uitstelgedrag

Eco-hydroloog Witte is niet verbaasd meer over 'een wegduikende minister' en 'almachtige boeren'. Hij bestudeert de verdroging van Nederland al bijna vijftig jaar. In de extreem droge zomer van 1976 raakte hij als student geïnteresseerd in het onderwerp. Hij stelt vast dat er sindsdien niet veel is veranderd: 'Er zijn inmiddels vele boekenplanken gevuld met rapporten, artikelen en dissertaties op dit vakgebied, maar de politiek, die met grote ambities begon, liet het uiteindelijk afweten.'

In 2020 schreef hij met collega's 'uit woede' een overzicht van het uitstelgedrag, met als kop 'Verdroging van de Nederlandse natuur: bijna een halve eeuw goed onderzoek en falende politiek'. Daarin liet hij zien dat het toenmalige Rijksinstituut voor Natuurbeheer al in 1980 vaststelde dat de intensivering en de waterhuishouding van de landbouw schade toebrengt aan de natuur. In de jaren daarna kwam droogte op de politieke agenda. In 1989 werd verdroging in de *Derde Nota Waterhuishouding* voor het eerst als een serieus probleem aangemerkt. Een jaar later droeg de Tweede Kamer het kabinet op om het areaal

verdroogde natuur binnen tien jaar met een kwart terug te brengen. Die opdracht werd aan de provincies overgelaten, die er vervolgens weinig van terechtbrachten: in 2000 was amper 3 procent van de gebieden 'hydrologisch hersteld'.

In de jaren erna volgde het ene plan na het andere. In 2005 richtte toenmalig minister van Landbouw Cees Veerman de Taskforce Verdroging op. De opdracht: ervoor zorgen dat in tien jaar tijd in een beperkt aantal gebieden 80 procent van de verdroging is opgeheven. Wederom zonder resultaat: de grondwaterstanden bleven dalen en van enige meetbare verbeteringen was geen sprake.

In 2014 hevelde het Rijk het natuurbeleid over naar de provincies en waterschappen. Dat leidde tot versnippering. Vanaf dat moment was het initiatief voor natuurherstel afhankelijk van het institutioneel geheugen, de wil en de portemonnee van de afzonderlijke provincies en de waterschappen, aldus Witte en zijn mede-auteurs. Het deed de zaak geen goed: 'De verdrogingsaanpak komt vrijwel stil te liggen,' schreven ze. De onderzoekers namen dat niet eens zozeer de provincies, maar vooral de Rijksoverheid kwalijk: 'Die laat na adequaat op te treden en laat de verantwoordelijkheid over aan de provincies, zonder de daarbij behorende middelen. Het gevolg is een bestuurlijke chaos.'

Sproeiers in Nederland

5447 gedetecteerde sproeiers in 2018

Ieder puntje staat voor een sproeier

← **Satellietbeelden**
De sproeiers werden gedetecteerd met behulp van satellietbeelden

Bron: KnowH2O & eLEAF in opdracht van STOWA

Wat zien we? Op deze kaart is te zien waar op akkers en weilanden sproeiers van beregeningshaspels in werking zijn.

Hoe? De werkende sproei-installaties zijn gedetecteerd met behulp van satellietbeelden en software die getraind is om waterstralen van sproeiers in het veld te herkennen.

Wanneer? De beelden zijn gemaakt gedurende zestien weken in de periode van 1 mei tot 31 augustus 2018. De maanden april en september ontbreken. Dat zijn de maanden waarin het irrigatieseizoen begint en eindigt. Waarschijnlijk is het aantal werkende sproeiers dus hoger. Ook kunnen sproei-installaties door bewolking zijn gemist, omdat er wolken tussen de satellietcamera en het aardoppervlak zitten.

Waarom? Er is een Landelijk Register Grondwater (LGR), maar dat is onvolledig en inaccuraat omdat het door waterschappen en provincies de afgelopen twintig jaar niet goed is bijgehouden. 'Dat LGR is onvolledig en niet up to date en daarom onbruikbaar,' zegt hydroloog Gé van den Eertwegh die het onderzoek naar de detectie leidt. Met de satellietbeelden en gegevens uit andere bronnen is nu een meer accurate kaart gemaakt. 'We kunnen zo beter zien wat de hydrologische consequenties zijn van wateronttrekkingen,' zegt Van den Eertwegh.

Wat gaat er met de nieuwe informatie gebeuren? 'Demissionair minister Mark Harbers heeft net als zijn voorganger aangegeven dat de registers snel op orde moeten komen, anders kan hij het aan de Tweede Kamer beloofde overzicht van onttrekkingspunten van grondwater niet leveren. Om die basisinformatie op orde te krijgen zou hij ook onze gegevens kunnen gebruiken,' zegt Van den Eertwegh.

Grondwaterstand 'precair'

Ondertussen wordt het probleem ieder jaar groter. De jaren 2018, 2019 en 2020 kenden lange periodes van droogte, 2022 was zelfs het droogste jaar in een eeuw. In natuurgebieden gingen bomen en heide dood, net als vissen, padden, salamanders, libellen en andere insecten. En ondanks het natte voorjaar behoort 2023 nu al tot een van de droogste jaren ooit: van 13 mei tot 20 juni viel in De Bilt geen druppel regen, een record. Op 7 juni waarschuwde minister Harbers de Tweede Kamer dat er gebieden in Nederland zijn waar het ook deze zomer 'precair gaat worden met de grondwaterstand'.

De problemen zijn groot, en toch viel Harbers tijdens het commissiedebat in de Tweede Kamer op 7 juni op door zijn omzichtige optreden. Hij wil zoveel mogelijk overlaten aan de provincies en waterschappen. Hij zegt 'nog niet zover' te zijn om bijvoorbeeld een landelijke meldings- of vergunningsplicht voor waterputten in te stellen.

Hij wil eerst een 'totaalbeeld' hebben van al het water dat opgepompt wordt. De minister beloofde de Kamer die cijfers te leveren voor een volgend overleg in november.

Onduidelijk is waar hij die cijfers vandaan denkt te halen: ook na al die jaren van overleg

en onderzoek zijn er dan wel grove schattingen op landelijk niveau zoals die van het CBS, maar niemand weet precies hoeveel water er waar en door wie wordt opgepompt. Er bestaat weliswaar een Landelijk Grondwater Register, maar, zo schreef een studiegroep in november nog aan Harbers, 'dit is nog niet op orde.' En als die putten al in het landelijk register zijn opgenomen, is de informatie vaak niet actueel of niet accuraat, bleek in september uit ander onderzoek in opdracht van Harbers' eigen ambtenaren.

Politici zijn bang hun achterban voor het hoofd te stoten

Deltacommissaris Peter Glas, de belangrijkste adviseur van de regering over waterhuishouding, is kritisch over dat gebrek aan overzicht, laat hij in een schriftelijke reactie weten. 'De registratie van onttrekkingen (waar, hoeveel, wanneer) is een belangrijke en noodzakelijke maatregel die provincies en waterschappen kunnen nemen. Dat is nodig om te bepalen welke stappen je moet zetten om de balans te herstellen.'

De Unie van Waterschappen laat aan Follow the Money weten dat ze 'het gesprek [wil] aangaan met de waterschappen over het opnemen van een meldingsplicht voor grondwateronttrekkingen in de Waterschapsverordeningen.' Maar of er echt snel stappen gezet zullen worden? Zeker is dat er van bovenaf geen verplichtingen worden opgelegd, zegt de koepel: 'We zijn een vereniging van de 21 waterschappen en alle 21 waterschappen zijn autonome organisaties die uiteindelijk hun eigen keuzes maken.'

De Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (RLI) publiceerde in mei een vernietigend advies over het waterbeleid van het kabinet. De Raad stelt dat 'zowel op het niveau van gemeenten, provincies en waterschappen als op rijksniveau' sprake is van een gebrek aan urgentie, een 'te grote vrijblijvendheid' en een gebrekkige invulling en uitvoering van taken en verantwoordelijkheden. De RLI waarschuwt dat Nederland hierdoor kwetsbaar is voor juridische procedures van de EU of burgers, die het land (net als bij stikstof) tot stilstand kunnen brengen.

De Tweede Kamer lijkt die woorden nu wel ter harte te nemen: die vroeg Harbers vlak voor het zomerreces om toch onderzoek te doen naar een landelijke meld- of vergunningsplicht.

Te langzaam

In de Achterhoek is voorzitter Dick van Hoffen inmiddels weer aangekomen bij de parkeerplaats van kasteel Hackfort. Achter hem zijn de kale kruinen van de eiken en beuken goed te zien. Het sterven van de bomen is volgens hem makkelijk te stoppen. ‘Het grondwaterpeil moet omhoog, de overmatige beregening moet stoppen en de Veengoot moet dichtgegooid worden om te zorgen dat het water hier blijft.’ Ook ecooloog Michiel Schaap van Natuurmonumenten, eigenaar van landgoed Hackfort, kwam in een in maart van dit jaar gepubliceerd interview met deze oplossingen.

Maar waarom gebeurt dat dan niet, nu duidelijk wordt dat de bomen waar Gelderland zo beroemd om is op omvallen staan? Precies zoals de RLI in haar rapport schrijft is de urgentie bij waterschap en provincie niet hoog, vindt Van Hoffen. Er zijn weliswaar initiatieven om de grondwaterstand structureel te verhogen, maar het gaat hem veel te langzaam. Van Hoffen: ‘In het huidige tempo hebben we over tien jaar nog maar een klein stukje van het stroomgebied van de Baakse Beek. Opschaling naar de hele Achterhoek is hoognodig, maar het gevoel van urgentie lijkt te ontbreken. Politici zijn bang hun achterban voor het hoofd te stoten.’

Ook uit het akkoord van de nieuwe coalitie in het waterschap Rijn en IJssel blijken geen plannen voor de versnelling waar Van Hoffen op hoopt. Op 7 juli heeft de PvdA, die in de oppositie zit, aan het bestuur van het Waterschap gevraagd of er in verband met de ernstige gevolgen van de verdroging voor de Achterhoek geen noodmaatregelen genomen moeten worden.

Auteur: **Harm Ede Botje**

Onderzoeksjournalist en schrijver van ‘Mijn meningen zijn feiten: de wording van Thierry Baudet’.

Auteur: **Daniël van Kessel**

Daniël van Kessel (1995) onderzoekt de strijd om ruimte, water en energie – en de geldstromen erachter.